

UDK 821.111.09Vulf V.

Izvorni naučni rad

Maja ADŽIJA (Zagreb)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

maja.adzija@gmail.com

PERCEPCIJA BUDUĆNOSTI I ELEMENTI UTOPIJE U MISLIMA VIRGINIJE WOOLF

U radu se istražuju elementi budućnosti, utopijskih razmatranja o napretku čovječanstva, ženskog pitanja i izgled kulture u napretku u odabranim djelima Virginije Woolf. Utopijska se misao razmatra kroz njezin filozofsko-književni pristup stvaralaštvu. Vječne teme pacifizma i humanizma Virginia Woolf je provlačila kako kroz svoja fiksijska djela, tako i kroz eseje u kojima je progovarala o tada aktualnim društveno-političkim prilikama, a čitajući iz današnje perspektive i našeg iskustva proživljenog 20. stoljeća, mogu nam poslužiti kao vrelo iz kojega bismo mogli pronaći odgovor na krize kulture kojima svjedočimo posljednjih godina. U radu ćemo obraditi izabrane elemente u fiksijskim radovima: *Gđa Dalloway*, *Orlando*, *Svjetionik*, *Valovi* i izdvojiti ćemo neke elemente i promišljanja u esejima: *Tri gvineje*, *Vlastita soba*, *Obična čitateljica*, *Gospodin Bennet* i *gospođa Brown*.

Ključne riječi: *Virginia Woolf*, *utopija*, *budućnost*, *feminizam*, *humanizam*

Virginia Woolf nam neće pasti napamet kad govorimo o znanstvenoj fantastici, predviđanju budućnosti ili ako govorimo o eshatologiji. Ako govorimo o kojem njezinom sunarodnjaku, prije ćemo se sjetiti Herberta Georgea Wellsa nego nje. Ali, anticipirajući mnoge teme koje ni danas nismo u potpunosti razriješili, Virginiju Woolf možda ne bismo mogli smatrati znanstveno-fantastičnom spisateljicom, ali je o budućnosti itekako razmišljala. I upravo ćemo se razmišljanjima Virginije Woolf o budućnosti i razvoju društva pozabaviti u ovom radu. Jer zamišljaj budućnosti nije samo opis dalekih i budućih strojeva koji omogućuju putovanje kroz vrijeme. Budućnost se nalazi i u nama samima, u onim prostorima tišine koji su nečujna mračna mjesta ljudske psihologije, kako kaže u eseju „Moderna proza“ i u kojem se osvrće na materijalizam H. G. Weelsa, A. Benneta i J. Galsworthyja te je posve jasno da

su njezina stremljenja i opisi književnosti i društva ne samo u sadašnjosti, već u dalekoj budućnosti. Iako je u svome dnevniku 1915. napisala „Budućnost je mračna, a to je ono najbolje što budućnost i može biti, barem tako mislim“¹, nagovještavajući užase Prvog svjetskog rata i možda svoj vlastiti tragični kraj, njezina je pozicija u romanima i esejima, poglavito onima napisanima između dva rata zapravo utopijska. Zašto utopijska? Ona samu sebe, a vezano za sufražetski pokret, opisuje kao „benevolentnog promatrača“ te će reći da kao žena nema zemlje. I da je kao žena ni ne želi. Ženama je domovina cijeli svijet. Nije li to veća utopija od Wellsovog putovanja u daleku budućnost u kojoj je englesko viktorijansko društvo degradiralo do te mjere da se radikalno raspolovilo do dviju krajnosti u obliku čudovišta Morlocka, potomaka radničke klase i blaziranih Eloia, potomaka visokog društva? I u eseju „Tri gvineje“, kojem ćemo se vratiti kasnije, njezina su uvjerenja izrazito pacifistička, a ta pozicija onemogućuje radikalne i revolucionarne poteze te je i zbog toga u borbi sufražetkinja ostala djelomično po strani. Umjesto riječi *feminist* ona je htjela upotrijebiti *humanist* i taj je stav vraća u okrilje utopije.²

Oglede o budućnosti tražit ćemo u esejima *Vlastita soba*, *Gospodin Bennet i gospođa Brown*, *Običnoj čitateljici* i *Tri gvineje* te u romanima *Valovi*, *Gospođi Dalloway*, *Svjetioniku* i *Orlandu*. Djela su nastala, uz par iznimki, 20-ih godina u vrijeme takozvanih „ludih dvadesetih“ (The Roaring Twenties) kad je svijet bio u zamahu nakon dugog i iscrpljujućeg rata i još nesvjestan nadolazeće apokalipse. Iako su žene u tom razdoblju dobile pravo glasa, dekada je završila Velikom depresijom, ekonomskim slomom i razbijanju mnogih iluzija. Promišljanja Virginije Woolf iz toga razdoblja možda će nam otkriti koliko je mnogo toga anticipirala i koliko je ono nematerijalno i duhovno važnije od predskazivanja tehnološki superiorne budućnosti.

Njezina ćemo djela usporediti s nekim djelima H. G. Wellsa i to ne samo zato da usporedimo kako se na budućnost gleda iz muškog panoptikuma, već i zbog sukoba između spisatelja „stare garde“ i Virginije Woolf, s kojima je i sama Woolf nametnula raspravu, kao i ostalim autorima njegove generacije.

Iako nam za ovaj rad biografizam nije pretjerano važan, kratke crtice iz života oba autora moramo spomenuti. Adeline Virginia Stephen rodila se

¹ “The future is dark, which is the best thing the future can be, I think,” Virginia Woolf wrote in her journal on January 18, 1915, when she was almost thirty-three years old and the First World War was beginning to turn into catastrophic slaughter on an unprecedented scale that would continue for years. ([HTTP://WWW.NEWYORKER.COM/ONLINE/BLOGS/BOOKS/2014/04/VIRGINIA-WOOLF-DARKNESS-EMBRACING-THE-INEXPLICABLE.HTML](http://WWW.NEWYORKER.COM/ONLINE/BLOGS/BOOKS/2014/04/VIRGINIA-WOOLF-DARKNESS-EMBRACING-THE-INEXPLICABLE.HTML) April 24, 2014 *Woolf's darkness: Embracing the inexplicable*, posted by Rebecca Solint

² Suffrage and Virginia Woolf: „The Mass behind the Single Voice“; Author: Sowon S. Park

25. siječnja 1882. u Londonu. Otac Leslie Stephen (1832–1904) i majka Julia (1846–1895) potjecali su iz uglednih obitelji, koje su pripadale takozvanoj intelektualnoj aristokraciji. Oboje su iza sebe imali brakove i djecu, a zajedno su dobili Vanessu (1879–1961), Thobyja (1880–1906) i Virginiju (1882–1941). Djeca su odrastala u Kensingtonu, Hyde Parke Gate na broju 22. Duge ljetne praznike provodili su u kući Talland u St. Ivesu, u Cornwallu, a mjesto je postalo važno u Virginijinoj mašti. Većina je njezinih djela, radnjom smještena upravo tamo ili u London. Možda jedina sličnost između V. Woolf i H. G. Wellsa, koji je svoj stvaralački opus posvetio zamišljanju budućnosti i razvoju ljudskog društva, leži upravo u tome da je i Wells radnju gotovo svih svojih djela smjestio u Englesku, dakle nije mogao ni zamisliti da bi svijet drugačije mogao izgledati da bi se razvoj odmaknuo od anglo-centrizma, iako je zamišljao stvaranje Svjetske države koja bi bila rješenje svih ljudskih problema, dok je Virginia Woolf, kako smo već napisali, bila izraziti pacifist i humanist.

No dubljoj analizi vratit ćemo se kasnije. Virginiji majka naglo umire 1895. i ona to teško podnosi. Doživljava svoj prvi živčani slom. Brigu o kućanstvu, najprije preuzima jedna od polusestara, a kasnije Virginijina sestra Vanessa. U očevu je biblioteku mogla ulaziti odmalena i u ranoj je dobi odlučila postati spisateljicom. Vanessa je odlučila postati slikaricom, braća su otišla studirati na Cambridge i upravo je ondje Thoby upoznao Leonarda Woolfa, Clivea Bella, Saxona Sydney – Turnera, Lyottona Stracheya i Maynarda Keynesa koji će tvoriti jezgru grupe Bloomsbury. Virginia će se u Bloomsbury i preseliti nakon smrti oca, 1904. i drugog živčanog sloma. Godinu dana kasnije početak će objavljivati za *Times Literary Supplement*. Nakon smrti brata Thobyja, Vanessa i Virginia će nastaviti tradiciju okupljanja četvrtkom uvečer koju je on započeo. Po Leonardovom otpustu iz vojske 1911, nakon dužeg uvjeravanja, Virginia je pristala stupiti u brak što se i dogodilo 10. kolovoza 1912. u matičnom uredu u Pancrasu. Mladi je par odlučio zarađivati pisanjem i novinarstvom. Književno je stvaralaštvo započela 1908. romanom *The Voyage Out*. Supružnici Woolf 1917. godine kupili su tiskaru koja bi osim svoje osnovne zadaće, služila i kao razbibriga Virginiji nakon mnogobrojnih slomova. U to su vrijeme živjeli u Richmondu (grofovija Surrey) a naziv Hogarth Press potječe od njihove kuće. Tijekom godina razvili su izdavački posao i počeli zarađivati. Zaokret prema eksperimentalnom pisanju, nakon prvog, donekle konvencionalnog djela, vjerojatno se može zahvaliti i činjenici da je spisateljica bila u mogućnosti sama ta djela i objavljivati. Eksperimentalni romani će započeti 1922. *Jakovom sobom*. Dvije godine kasnije vraćaju se u London, u Tavistock Square 52, ona objavljuje 1925. *Gospođu Dalloway*, 1927. *K svjetioniku*, 1937. *Valove*. Prijateljstvo s Vitom Sackville – West urodilo je 1928. romanom s ključem o Vitinom životu *Orlando*. Godinu dana kasnije

nastaje esej *Vlastita soba*, utopijski osvrt na žene u književnosti. Ulogu žene razmatrat će i u *Običnoj čitateljici*, zbirci eseja nastalima od 1925 do 1935. Osvrt na društvene promjene i događaje koji će prethoditi Drugom svjetskom ratu napisat će u eseju iz 1938. *Tri gvineje*. Na Wellsa se osvrće u eseju *Gospodin Bennett i gospođa Brown*, napisanom 1924, a uz njega kao pisce „stare garde“ opisuje i Johna Galsworthyja i naslovljenog Arnolda Bennetta. Esaj je polemika i odgovor na tvrdnju Arnolda Bennetta da je za krizu romana krivo to što pisci prethodnog razdoblja nisu uspjeli stvoriti uvjerljive karaktere što je, po njemu, ključno za uspješan roman. Ona se, doduše, s njime slagala da karakter mora biti u središtu svakog romana, ali je za krizu romana krivila njegovu generaciju. Virginiju Woolf bi se s njezinim suvremenicima moglo povezati sa željom za dijalogom, ali se od njih razlikuje u detaljima i načinu na koji taj dijalog postiže.³ Michael H. Whithworth dobro uočava kad u eseju „*Virginia Woolf, modernizam i modernost*“ piše kako problem s književnošću nastaje onog trenutka kad poželi biti više od puke zabave, tj. kako da opravda svoje postojanje u svijetu instrumentalnih umova. A takvo je opravdanje bilo neophodno u književnosti i umjetnosti realizma, u doba kad je kvantitativno znanje bilo važnije od kvalitativnog. Najveća njezina primjedba djelima H. G. Wellsa mogla se sažeti u tome što je ona smatrala da je on na sebe preuzeo zadaću koju su trebali obaviti državni uposlenici, to jest modernom svijetu značajniji su statističari nego književnici. Najveća je kritika upućena materijalističkim piscima da za njih ne postoji svijet nezavisan od materijalnog svijeta. Odnosu materijalnog i nematerijalnog vratit ćemo se kasnije na odabranim primjerima iz njezinih djela.

Filozofske ideje nisu glavni predmet njezinih djela, ali su bitan sastojak.⁴ Iako nije tema, velik broj filozofskih pitanja postavlja, a neka se dotiču društva ili morala, „Što je znanje?“, „Što podrazumijevamo pod stvarnošću?“⁵ Najveća razlika između nje i spomenutih autora je u poimanju vanjskoga svijeta. Povezanost filozofije i književnosti, u njezinom se slučaju može nazvati i fikcijskom epistemologijom, a intrinzična epistemološka i metafizička pitanja, koja postavlja, izražena su kroz njezinu narativnu tehniku⁶ koja će joj savršeno poslužiti za dublji uvid u stvarnost te pomoći da opiše gubitak vjere i konsenzusa društva.⁷ Možda je odviše smjelo kazati da se Woolf svojim unutarnjim monolozima i strujom svijesti približila četvrtoj dimenziji i zapravo

³ The Cambridge companion to Virginia Woolf, 2nd ed. Susan Sellers, Cambridge University Press, 2010.

⁴ Virginia Woolf and Our Knowledge of the External World, author: Jaakko Hintikka

⁵ Ibid. str. 6

⁶ Ibid. str. 6

⁷ Ibid. str. 7

otisnula na put kroz vrijeme više nego što su to učinili pisci znanstvene fantastike. Kasnije ćemo i analizirati njezin odnos spram prostora i vremena u kojem ona prednost daje ovom potonjem, a što je zasigurno i utjecaj teorije relativnosti. Koristeći tehniku u svojim djelima da ne progovara niti kroz lik niti kao sveznajući autor – autoritet⁸ ona zapravo uvodi četvrtu dimenziju koja objedinjuje sve navedeno.

Kroz svoje likove ona traga za tom neopipljivom stvarnošću koja je uronjena u materijalni svijet. Naglasak jest na unutrašnjem svijetu, na vlastitom iskustvu, osjećajima i mislima⁹, ali svijest koristi samo da bi naglasila svakodnevicu. Materijalističke romane Bennetta, Wellsa i Galsworthya Woolf ona ne smatra kvalitetnima ne zato što smatra da ne opisuju stvarnost, već zato što ne opisuju ono što je stvarno.¹⁰ Budući da je njezin pogled na stvarnost bio drugačiji, tako je i pogled na budućnost, to jest na razvoj događaja u stvarnosti morao biti bitno drugačijim. Zbog te činjenice njezina djela možemo povezati s utopijama i distopijama.

Utopije su književne i/ili filozofske konstrukcije, koje se odnose na osobita mjesta ili zajednice, u prostoru mašte, i u pravilu služe kao primjeri za razvitak društva, a gotovo su uvijek društvena satira i s tom su namjerom mnoge od njih i napisane. Tek od 17. stoljeća autori su počeli smještavati utopijske vizije, bile one pozitivne ili negativne, u budućnost. Duboka filozofska pitanja „što će biti dalje?“, „što će biti sutra?“ zanimaju ljudski rod i možemo ih pronaći u prvim pisanim izvorima. Pojmovnu riječ "utopija" napokon će u kasnoj renesansi iskovati Thomas More (1478–1535), koji ju je rabio u naslovu svoje knjige iz 1516. *O najboljem uređenju države i o novom otoku Utopiji* (*De optimo reipublicae statu deque nova insula Utopia*). More je povezo svoju Utopiju s Platonovom Državom i isto kao i Platon Atlantidu zamislio je kao otok idealnog društva. Utopijsko se mišljenje povezuje sa zapadnom kulturom i antičkim i kršćanskim korijenima čiji su pripadnici često zamišljali svoje oblike zlatnoga doba ili raja gdje će ljudi biti oslobođeni patnje, boli, nepravde, neimaštine i uživati u beskonačnoj sreći i blagostanju. Jedna od općih definicija glasi: „Utopiju odvađa od puke fantazije osebudna logička veza između stvarnih pojava, uzroka, stanja, zakonitosti i njihove hipotetičke nadogradnje. Tako utopijski projekt nije proizvoljna kombinacija iskustva i mašte, već sustavno uopćavanje danih elemenata čovječje duhovne i društvene zbilje radi oblikovanja i postuliranja nove realnosti.“¹¹

⁸ Ibid. str. 10

⁹ Ibid. str. 12

¹⁰ Ibid. str. 12

¹¹ Ana Maskalan Utopija i njezini doprinosi suvremenim razmatranjima roda (str. 2)

Negativna utopija, to jest distopija odnosi se na zamišljeno društvo koje predstavlja antitezu utopije, represivno društvo često pod krinkom utopije. Inače, samu riječ distopija –i također „kakotopiju“ skovao je 1868. engleski filozof i politički ekonomist John Stuart Mill (1806–1873), govoreći u Donjem domu britanskoga parlamenta o irskom pitanju koji je u istom tom parlamentu u ime žena i postavio pitanje prava glasa. U književnosti, prava će se distopija, pojaviti nakon Drugog svjetskog rata, a povoda iz političkog i kulturnog teksta koji ju je i proizveo bilo je pregršt, čemu je i Virginia Woolf svjedočila. Neki od povoda za distopijsku književnosti u 20. stoljeću bili su: totalitarna društva (nacistička Njemačka, staljinistički Sovjetski savez), uništenje okoliša (utjecaj industrije), ubrzani razvoj tehnologije (utjecaj industrijske revolucije), razorna uništenja nakon svjetskih ratova.

Utopije i distopije mogle su redovito poslužiti kao načini za izražavanje društvene kritike, ili kao upozorenja na smjer razvitka društva (koliko je društvo bilo daleko od utopije ili koliko se približavalo distopiji). Tako i Woolf, kako bi mogla promovirati, svoje smjerne ideje o transrodnosti, koje je iznijela u *Orlandu*, piše fikciju izvan vremena i prostora, to jest, smješta je u tijelo vremenskog putnika/putnice. Za utopije je važno uspostaviti horizont nade, očekivanja, usmjeren ka budućnosti u kojoj će biti riješeni svi čovjekovi problemi.

Za razliku od Wellsa, za kojeg je američki antropolog Samuel Gordon Collins u svojoj knjizi *All tomorrow's cultures* zaključio da je Wells svojim vremenskim strojem tek projektirao viktorijansku sadašnjost u budućnost, V. Woolf promišlja o stvarnom napretku društva.

H. G. Wells rodio se 1866. godine u Bromleyju, u grofoviji Kent u Engleskoj (u širem predgrađu Londona). Bilo je to već gotovo tridesetak godina nakon ustoličenja britanske kraljice Viktorije (r. 1819, vl. 1837–1901), i u idućim desetljećima britanski imperij bit će na vrhuncu moći, kako kod kuće tako i u brojnim prekomorskim krajevima. Wells pak, s druge strane, nije pripadao krugu umjetnika koje obuzima očaj pred novim stoljećem i koji su najavljivali krizu suvremenosti i čovječanstva. Studirao je biologiju kod Thomasa Huxleyja. Jedno od zanimljivijih djela iz te kasnije faze je roman *Obrisi budućnosti* (*The Shape of things to come*, 1933), koji je 1936. poslužio i kao motiv za film, za koji je sam Wells napisao scenarij. U romanu se predviđa događanja od 1933. do 2106. godine i tu prevladava Wellsova ideja o uspostavi svjetske vlade kao rješenje za probleme čovječanstva.

Tvrdio je da su to zapisi diplomata dr. Philipa Ravena i njegovih vizija budućnosti; Wells je predvidio drugi svjetski rat sukobom kod Gdanjska između Poljske i Njemačke; u njegovim predviđanjima rat je trajao deset godina, Francuska i Sovjetski Savez su samo djelomično sudjelovali, a Velika Britanija

je bila neutralna. Rat je završio potpunim iscrpljenjem i sve zemlje osjećaju posljedice ekonomske krize; gotovo sve vlade su uništene, a kuga je odnijela veliki dio čovječanstva. Predvidio je potom vladavinu diktature koja promiče znanost, nameće engleski kao jezik sporazumijevanja, iskorjenjuje religiju; stvara preduvjete za stvaranje utopijskog društva. Roman *Vremenski stroj*, najprije se 1894. objavljivao u nastavcima da bi se godinu dana kasnije pojavio kao knjiga. Djelo odražava Wellsova ljevičarska politička uvjerenja, njegov stav prema životu i obilju. Na početku, skupina prijatelja razgovara nakon večere; domaćin, naznačen samo kao *Vremenski putnik* (Wells u knjizi ne navodi njegovo ime) objašnjava pojam četvrte dimenzije, tj. vremena. Vremenski putnik pokazuje prijateljima stroj za koji tvrdi da može putovati u budućnost i prošlost (Wells je vjerojatno bio upoznat s paradoksima putovanja kroz vrijeme te se uvijek vraćao samo do vremenske točke iz koje je i krenuo). Nakon što su se gosti povukli, pripovjedač nam govori o tome kako je Vremenski putnik otišao u daleku budućnost, u 802.703. godinu. Tamo se zaustavlja i susreće sićušan i nježan narod, Eloi, koji su zasigurno daleki potomci engleske visoke klase. Wells je 1905. napisao i fiksijsko djelo *Moderna utopija* (*A Modern Utopia*), u kojem je, primjerice, zagovarao stvaranje svjetske države, koja bi počivala na kompromisima interesa; zalagao se za plaćanje u zlatu, za žensku ravnopravnost, pa i za životinjska prava (prestanak konzumiranja mesa). U *Modernoj utopiji* Wells izražava želju za društvom u kojem vladaju humani i dobro obrazovani ljudi, i ovdje, kao i na više mjesta bio je veoma kritičan prema privilegijama i nasljednom faktoru u kapitalističkom društvu; u njegovoj utopiji ljudi dobivaju moć zbog inteligencije i obrazovanja. Iz kratkog je pregleda odabranih Wellsovih djela razvidno da je njegova utopija, upravo onakva kako ga Woolf s pravom kritizira, materijalna i udaljena od stvarnosti, iako se ne može reći da neke njegove zamisli nisu vrijedne. Budući je cijelo 20. stoljeće i posebice njegov kraj „obilježen slabljenjem i nestankom dobrog dijela utopijskih teorijskih i praktičkih tvorevina te snažnim anti-utopijskom kritikom“¹² možda je dobro podsjetiti se nekih misli koje je Virginia Woolf zapisala na samom početku tog burnog stoljeća te ako je utopija danas moguća isključivo kroz feminističku misao i ekološku filozofiju, važno je obnoviti taj horizont nade.

Ironično ili ne, Virginia Woolf razmišljajući o samome kraju vjeruje da svi odlazimo u raj: „Nema potrebe da budemo netko drugi. Svi idemo u raj, a Vandyck je s nama...“¹³ Koliko je svjesna prolaznosti i vremena biva jasno već na samom početku romana *Orlando*: „Ali, na žalost, iako zbog njega sa zapanjujućom točnošću životinje i biljke cvatu i venu, vrijeme nema tako jedno-

¹² Ana Maskalan Utopija i njezini doprinosi suvremenim razmatranjima roda (str. 1)

¹³ V. Woolf: Vlastita soba, str. 14

stavna utjecaja na ljudski um. Osim toga, ljudski um jednako čudno utječe na vrijeme. Jedan se sat može, kada se jednom smjesti u tom čudesnom elementu, ljudskom umu, rastegnuti do pedeset ili sto puta svoje dužine mjerene satom; s druge strane, jedan se sat na vremeno-mjeru duha može predstaviti kao točno jedna sekunda. To iznimno nesuglasje između vremena prema satu i vremena u duhu manje je poznato nego što bi trebalo biti, i zavređuje potpunije istraživanje. Ali životopisac, čiji su interesi, kako smo već rekli, vrlo ograničeni, mora se zadovoljiti jednom jednostavnom konstatacijom: kad čovjek dosegne starost od trideset godina, kao Orlando sad, vrijeme u kojem čovjek o nečemu razmišlja postaje neobično dugo; vrijeme dok nešto radi pak neobično kratko.¹⁴

Budućnost kao sigurno utočište spominje na još nekoliko mjesta. „Neka se nitko ne čudi što se Orlando trgnula, stavila ruku na srce i probljedita. Jer postoji li strašnije otkriće od toga da je sadašnji trenutak? To što uopće možemo preživjeti taj šok zahvaljujemo samo tomu što nas prošlost štiti s jedne, a budućnost s druge strane.“¹⁵ Orlando nije samo „šarmantan spisateljski kapric i strastveno ljubavno pismo... meditacija o spolnosti, teorija biografije i povijesti, borbe za socijalnu i estetičku emancipaciju od ideologije viktorijanske patrijarhalne obitelji, i istodobno emancipacije od patrijarhalne književne tradicije“¹⁶ već i ozbiljno promišljanje o smjeru razvoja u budućnosti, problemu vremena, kako metafizički tako i doslovno.

O problemu percepcije vremena i odnosu subjektivnog i objektivnog vremena piše: „I zaista, ne može se poreći da ljudi koji najuspješnije vladaju umjetnošću življenja – često nepoznati ljudi, uzgred budi rečeno – nekako uspijevaju sinkronizirati šezdeset ili sedamdeset različitih vremena, koja simultano otkucavaju u svakom normalnom ljudskom sustavu, tako da kad otkuca jedanaest, sva druga vremena otkucaju složno zajedno, tako da sadašnjost nije ni nasilan prekid tijeka, ni potpuno zaboravljena u prošlosti. O njima s pravom možemo reći da žive upravo onih šezdeset osam ili sedamdeset dvije godine koje su im odmjerene na nadgrobnome spomeniku. A što se ostalih tiče, znamo da su neki mrtvi, iako hodaju među nama; neki se još nisu rodili, iako prolaze kroz životne oblike; drugi su stari stotine godina, iako samo kažu trideset i šest. Prava dužina nečijeg, bez obzira na ono što kaže Nacionalni biografski leksikon, uvijek je sporna. Jer to nije jednostavan posao – to točno bilježenje vremena; ništa ga brže ne poremeti od dodira s nekom od umjetnosti...“¹⁷

Orlando će poslužiti kao okvir i za promišljanje ideala apsolutne slobode, apsolutnog i osobnog izbora. Tko ili što ćemo postati, muškarac ili žena, o

¹⁴ V. Woolf: *Orlando*, str. 76

¹⁵ Ibid. str. 213

¹⁶ Ibid. str. 262

¹⁷ Ibid. str. 235

tome ćemo sami odlučiti. Odmak od autora koje kritizira očituje se ponajviše u ovom djelu u kojem je usredotočena na vrijeme, za razliku od njih koji su smješteni u prostor. Sve se promjene odvijaju u vremenu i promjena se događa u nama samima: „Orlando je postao žena – to se ne može poreći. Ali u svakom drugom pogledu, Orlando je ostao točno onakav kakav je bio. Iako je promjena spola promijenila njihovu budućnost, nije učinila ništa što bi promijenilo njihov identitet.“¹⁸

Budući da je utopija uronjena duboko u kršćansku tradiciju i Virginia Woolf se u ovom djelu poigrava, svjesno ili nesvjesno, motivima iz Novog zavjeta. Kao i u Otkrivenju, i ovdje se pojavljuju trublje u trenutku kad Orlando usne i ono što će uslijediti, bit će nezamislivo, smak svijeta, Orlando će promijeniti spol, nakon što je sedam dana bio u transu. Sedam je dana bilo potrebno da se stvori žena, kao da je početak svijeta. Usnulog Orlanda čuva ju Naša Gospa Nevinost, Naša Gospa Djevičanstvo i Naša Gospa Čednost, a prva među njima kaže. „Ja sam čuvar usnulog laneta; dragi su mi snijeg i izlazeći Mjesec; drago mi je srebrno more. Svojim haljama prekrivam pjegavo kokošje jaje i šarenu morsku školjku; prekrivam porok i siromaštvo. Na sve slabosti, tamne ili sumnjive stvari spušta se moj veo. Zato ne govorite, ne razotkrivajte. Milost, o milost!“¹⁹ Je li usnulo lane, možda janje? Otkupitelj svih naših grijeha? A koji će, kada spadne svaki veo i kada se prizna istina, postati žena. „Protegnuo se. Ustao. Stajao uspravno pred nama, potpuno gol, i dok su trube odzvanjale: Istinu! Istinu! Istinu! Ne preostaje nam ništa drugo nego da priznamo – bio je žena.“²⁰

U Orlando, metaforičnim i liričnim jezikom, u „gotovo erotičnom klimaksu, ujedinjuje prošlost i sadašnjost, društvenu i osobnu povijest, prirodu i književnost, elementarnost zemlje, zraka i vode, ženskog i muškog u magičnoj viziji sjedinjenja, vizionarskoj slici budućnosti“²¹ Ta će slika budućnosti napraviti reviziju ljubavi i odnosa „muževne žene“ i „ženstvenog muškarca“²², a sve će završiti u brzom letu: „Avion je dojurio kroz oblake i stao nad njezinom glavom. Lebdio je u zraku iznad nje. Njezini su biseri plamtjeli poput fosforescentnog svjetlosnog signala u mraku. I kad je Shelmerdine, sada elegantan pomorski kapetan, čio, svjež i okretan, skočio dolje na zemlju, nad njegovom je glavom poletjela jedna osamljena divlja ptica. „To je guska!“ uzviknula je Orlando, „Divlja guska...“

¹⁸ Ibid. str. 110

¹⁹ Ibid. str. 107

²⁰ Ibid. str. 109

²¹ Ibid. str. 262

²² Ibid. str. 262

I začuo se dvanaesti otkucaj ponoći: dvanaesti otkucaj ponoći u četvrtak, jedanaestog listopada, tisuću devetsto dvadeset osme.²³

Čak i u intimističkom, duboko poetskom romanu *Svjetionik* njezine su misli zaokupljene intimnom budućnošću ljudi, prvenstveno žena i potrebitosti bračnoga vezivanja. Na nekoliko mjesta u romanu provlači se pitanje o (be)smislu udaje, npr.... „jer bez obzira na to što ona osjeća o vlastitoj nagodbi sa životom, a doživjela je ono što se svakomu ne mora dogoditi (nije to imenovala ni sebi samoj) – bijaše nagnana, odveć brzo znala je, gotovo kao da je to stanovit spasonosan izlaz i za nju samu, da kaže: kako se ljudi moraju vjenčavati; kako ljudi moraju imati djecu.“²⁴ Što je istina? Što je ono što je bitno? Iako nadomak odgovoru, ni u ovom romanu ne uspijeva odgonetnuti zašto se dvoje združuju... „Polagano njoj dođe u pamet, zašto želimo da se ljudi i žene vjenčavaju? Kakva je vrijednost toga, kakvo značenje stvari?“²⁵ Ironično, Woolf u usta svoje junakinje stavlja riječi „Kako je lijepo udati se za čovjeka koji ima kožnu navlaku za sat.“²⁶ Možda je upravo ironija taj odgovor na društvene norme. Kako je naslućivala da nema više velikih priča i da se horizont nade sužava postavlja očito pitanje, na koje ne očekuje odgovor: „Što je smisao života? To bijaše sve – jednostavno pitanje; ono što nas s godinama sve više opsjeda. Veliko otkrivenje nije nastupilo. Velikog otkrivenja možda uopće nema. Mjesto njega postoje sitna, dnevna čudesa, trenuci osvjetljenosti, žigice iznenadno upaljene u tmini;“²⁷ Ne boji se postaviti ni perenijalno pitanje smisla „A možda, na koncu konca, ne postoji ni Bog?“²⁸ Njezina je pozicija na rubu vremena: „Svijet je cjelovit, a ja sam izvan njega, zapomažem. O spasi me da me zauvijek ne otpuše izvan vremenske petlje!“²⁹ Sve ove poetske, gdje god teško uhvatljive misli služe tome da promišlja o veoma praktičnim i pragmatičnim temama, od velikog značaja, a to je uvijek položaj žene u društvu. Woolf ženi daje važnu društvenu i povijesnu ulogu, smatrajući da će žena bitnositelj društvenih promjena u budućnosti, koje mogu utjecati na povijesni razvoj.³⁰ Njezina okrenutost budućnosti zorno je prikazana i u eseju *Gospodin Bennet i gospođa Brown* u kojem ne pristaje na stereotipni i plošni prikaz žene. Edvardijanci svojim djelima vjerno opisuju

²³ Ibid. str. 256

²⁴ V. Woolf: *Svjetionik*, str. 56

²⁵ Ibid. str. 113

²⁶ Ibid. str. 112

²⁷ Ibid. str. 147

²⁸ V. Woolf: *Gospođa Dalloway*, str. 106

²⁹ V. Woolf: *Valovi*, str. 16

³⁰ Naomi Black tvrdi da u eseju *Tri gvineje* Woolf ukazuje na žene kao nositelje društvenih promjena koje će dovesti do okončanja samog rata. Naomi Black, *Virginia Woolf as Feminist*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2004, str. 17

materijalnu stvarnost a u potpunosti zapostavljaju duhovno – emocionalnu stranu ljudskog života te troše golemu sposobnost i pokazuju neizmjernu marljivost „pokušavajući da trivijalno i prolazno prikažu kao da je istinito i trajno.“³¹ Iako se Wells doslovno bavi budućnošću, uronjen je u ono materijalno i prolazno, koje pripada prošlosti. Woolf je, s druge strane, u svim svojim djelima okrenuta onom nematerijalnom, neopipljivom, tek nadolazećem. Virginiji Woolf introspekcija je bila važnija od opipljive stvarnosti ono što je tvorilo njezin svijet bile su knjige koje su stvarala „bolje svjetove dragocjenije od kakve navodno opipljivije „stvarnosti“.“³² Nije li upravo tim riječima nagovijestila današnje stanje duha? Zasićenost konsumerizmom i materijalizmom te nužnost za povratkom, duhovnom, i zašto ne, emocionalnom, ishodištu? U kojem će smjeru otići ljudsko tijelo? Već je i ona (možda inspirirana djelom Mary Shelley, *Frankenstein*) pomislila na umjetne nadogradnje: „Budući da je ljudski ustroj takav – srce, tijelo i mozak su pomiješani, a nisu smješteni u zasebne odjeljke, kao što će to za milijun godina zasigurno biti – dobra je večera silno važna za dobar razgovor.“³³ Što će biti sa ženama za stotinu godina? Hoće li žene i dalje biti „zaštićeni spol“ ili će postati samo spol. „Štoviše, za stotinu godina, mislila sam, stižući do svojega praga, žene više neće biti zaštićeni spol. Logično, sudjelovat će u svim djelatnostima i svim poslovima koji su im nekada bili uskraćivani. Dadijla će tovariti ugljen. Trgovkinja će voziti lokomotivu. Sve pretpostavke utemeljene na činjenicama koje su ustanovljene dok su žene bile zaštićeni spol nestat će – kao, na primjer (ovdje ulicom prođe četa vojnika), da žene, svećenici i vrtlari žive dulje od drugih ljudi. Uklonite tu zaštitu, izložite, izložite ih istim poslovima i djelatnostima, neka postanu vojnici, mornari, vozači lokomotive i lučki radnici, i neće li žene umirati toliko mlađe, toliko brže od muškaraca da će se govoriti „Danas sam vidio ženu“ onako kako se nekad govorilo „Vidio sam avion“. Svašta se može dogoditi kad bivati ženom prestane biti zaštićeno zanimanje, pomislih otvarajući vrata.“³⁴ I naravno da je ispravno predviđjela da će samo ekonomska neovisnost izboriti ženi mjesto u književnosti: „...ovo ne možeš, ovo ne smiješ!... Dala je sve od sebe. S obzirom na to da je Mary Carmichael nije bila genij, već nepoznata djevojka koja piše svoj prvi roman u unajmljenoj sobi, bez onih poželjnih stvari, vremena, novca i dokolice, nije čak ni toliko loše, pomislih. Dajte joj još sto godina, zaključih čitajući posljednje poglavlje – na zvjezdanom nebu ocrtavala su se gola ramena i nosovi jer je netko gurnuo zavjese u dnevnoj sobi – dajte joj jednu sobu i pet stotina

³¹ V. Woolf: Gospođa Dalloway, str. 203 (iz pogovora M. Bekera)

³² V. Woolf: Obična čitateljica, str. 203 (iz pogovora L. Čale – Feldman)

³³ V. Woolf: Vlastita soba, str. 14

³⁴ Ibid. str 42

godišnje, dopustite joj da kaže što misli i ispusti pola onoga što je sada uvrstila, i napisat će bolju knjigu. Postat će pjesnikinjom, rekoh odlažući *Životnu pustolovinu*, prvi roman Mary Carmichael, na kraj police, neka pričeka još stotinu godina.“³⁵

A ta će se žena, kad joj financije to omoguće, morati i obrazovati. Kako će to biti Sveučilište? U eseju *Tri gvineje*, ono izgleda ovako: „Siromašan koledž mora poučavati samo vještinama koje se mogu poučavati na jeftin način i koje mogu prakticirati siromašni ljudi; umjetnostima kao što su medicina, matematika, glazba, slikanje i književnost. Morao bi poučavati vještinama ljudskog sporazumijevanja; umjetnosti razumijevanja života i umova drugih ljudi te malim vještinama govorenja, odijevanja, kuhanja koje su im srodne. Cilj novog koledža, jeftinoga koledža ne bi smio biti razdvajanje i usmjeravanje na zasebne djelatnosti već njihovo povezivanje.“³⁶ Ali kako osnovati školu kojoj ne bi bio imanentan natjecateljski duh, a koji će dovesti prije ili kasnije do neizbježnog pitanja „Kako spriječiti rat?“ Ona predlaže da se osnuje „onda takav koledž; ovaj siromašni koledž; na kojem je učenje traženo zbog njega samog; gdje je ukinuto hvastanje; i nema diploma; i nema predavanja i ne drže se propovijedi niti ima starih pogubnih podlijevanja taštini i paradiranja koja razvijaju natjecateljstvo i ljubomoru...“³⁷

Sama je Woolf razotkrila odnos moći bolje nego bilo tko drugi i preteča je Foucaultovskoj, Bartheovskoj, Adornovoj misli o odnosima mase i političkog ideala koji je gotovo uvijek politički demagog, kako ispravno primjećuje Čale – Feldman u pogovoru jer „Woolf je diskusiju o muškom narcizmu i feminiziranoj masi prebacila na odnos očinskog autoriteta i represije nad kćerima, ne zaustavljajući se na britkosti neosobnih konstatacija i domišljatim ali besperspektivnim razobličenjima ideoloških konstrukata.“³⁸ Iako je teško povjerovati da, nakon svega što nas je povijest naučila, ideološki potrošeni obrasci totalitarnih režima i danas uspješno padaju na pogodno tlo i zameću klice bezumlja i destrukcije, možemo zaključiti da se malo toga od vremena Virginije Woolf promijenilo, iako je ona kirurško preciznošću predviđjela mogući razvoj događaja. Nisu li upravo danas, u sveopćoj želji za aplikativnošću znanosti i znanja, poželjnom, ali ubojitom kompetitivnošću, njezine riječi upućene ženama u ono doba bile posve utopijske, „uperene protiv obrazovanja za odlike i nagrade, natjecateljskog rada ili zgrtanja bogatstva i zasluga“³⁹, a danas posve prihvatljive. Na primjeru ovog eseja, koji je i

³⁵ Ibid. str. 94

³⁶ V. Woolf; *Tri gvineje*, str. 44

³⁷ Ibid. str. 46

³⁸ Ibid. str. 257

³⁹ Ibid. str. 259

danas više nego aktualan, možemo, ako želimo vidjeti, zaključiti da je to put u propast i razaranje ispravnih vrijednosti koje bi znanosti trebale negovati. Potrage za istinom.

Ovim kratkim radom s izabranim primjerima kojih je moglo biti i mnogo više zorno je vidljivo da su sva djela Virginije Woolf prepuna promišljanja o smjeru ljudskoga napretka i postojanja. Upravo zbog toga njezina su djela trajno aktualna, podložna novom čitanju i novom tumačenju koje nam je potrebno da u vlastitoj svakodnevici pronađemo odgovor za vlastita egzistencijalna pitanja. Nije izvjesno da ćemo te odgovore i pronaći, ali kako je na više mjesta i sama Woolf zaključila ustrajna potraga je i jedini cilj. Sama je Virginia samo naizgled odustala od te potrage, zaronivši u bezdan ili je možda pokušala odgovor pronaći onkraj stvarnosti, s druge strane zrcala, u eteru.

Bibliografija

- Black, N., *Virginia Woolf as Feminist*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 2004. Collins, S.G., *All Tomorrow's Cultures*. Berghahn Books. New York, 2008.
- Hintikka, J.: *Virginia Woolf and Our Knowledge of the External World*, source: The Journal of Aesthetics and Art of Criticism, vol. 38, No. 1 (Autumn 1979) pp. 5–14. Published by: Wiley on behalf of The American Society for Aesthetics, stable url: [Http://www.jstor.org/stable/430039](http://www.jstor.org/stable/430039), accessed: 11/07/2014; 05:39
- Maskalan, A., *Utopija i njezini doprinosi suvremenim razmatranjima roda*, Filozofska istraživanja, Vol.29 No.3 Listopad 2009.
- Park, Sowon S., *Suffrage and Virginia Woolf: „The Mass behind the Single Voice“*, source: The Review of English Studies, New Series, vol. 56, No.223 (Feb., 2005) pp.119–134, published by: Oxford University Press, stable url: <http://www.jstor.org/stable/3661192>, accessed: 11/07/2014, 05:38
- Wells, G.H. *The Shape of Things to Come, Project Gutenberg of Australia eBook1933*.
- Wells, G.H., *Vremenski stroj*, Stvarnost, Zagreb, 1969.
- Wells, G.H., *Moderna utopija* <http://www.gutenberg.org/cache/epub/6424/pg6424.txt>1905.
- Whitworth, Michael H., *Virginia Woolf* (Authors in Context) Oxford World's Classics, 2005.
- Woolf, V. *Gospodin Bennet i gospođa Brown*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2010.

- Woolf, V., *Collected Essays*, Vol. 3, London: Hogarth Press, 1966. The Cambridge companion to Virginia Woolf, 2nd ed. Susan Sellers, Cambridge University Press, 2010.
- Woolf, V., *Gđa Dalloway*, biblioteka. Moderni klasici, Sysprint, Zagreb, 1997.
- Woolf, V., *Obična čitateljica*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2005.
- Woolf, V., *Orlando*, Vuković&Runjić, Zagreb, 2000.
- Woolf, V., *Svjetionik*, biblioteka Jutarnjeg lista, XX. St., Globus media, 2004.
- Woolf, V., *Tri gvineje*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2004.
- Woolf, V., *Valovi*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2007.
- Woolf, V., *Vlastita soba*, Centar za ženske studije, 2003.

Maja ADŽIJA

PERCEPTION OF FUTURE AND UTOPIA ELEMENTS IN WORKS OF VIRGINIA WOOLF

The author of this paper explores the elements of the future, utopian considerations of the progress of humanity, women's issues and culture in progress in the selected works of Virginia Woolf. The utopian thought is viewed through her philosophical-literary approach to creation. Virginia Woolf addressed the eternal themes of pacifism and humanism in her fictional works, as well as in her essays in which she discussed the then current socio-political situation. Reading from today's perspective and our experience of the 20th century however, these can serve as a source in which we can find an answer to the crisis of culture we are witnessing in recent years. In this paper, the author deals with selected elements in the following fictional works: *Mrs. Dalloway*, *Orlando*, *Lighthouse*, *The Waves*, as well as with the following essays: *Three Guineas*, *A Room of One's Own*, *The Common Reader*, *Mr. Bennett and Mrs. Brown*.

Key words: *Virginia Woolf, utopia, future, feminism, human*